

TARBIYACHI NUTQINING BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH-DAGI AXAMIYATI

G.Kushakova

*A.Qodiriy nomli JDPI maktabgacha ta'lim
metodikasi kafedrasida dotsenti*

Ostonova Xolida Baxtiyor qizi

1-kurs magistr

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiyachi nutqining bolalar nutqini rivojlantirishdagi axamiyati, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda bolalar nutqini o'rni va axamiyati haqida fikrlar bayon qilingan.

Tayanch so'zlar: tarbiyachi, nutq, bolalar, rivojlantirish, axamiyat, maktab, ta'lim, tayyorlash, o'rni, fikrlar

РЕЧЬ УЧИТЕЛЯ РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. В данной статье воспитатель занимается речевым развитием речи детей роль детской речи в подготовке детей к школьному обучению.

Ключевые слова: воспитатель, речь, дети, развитие, значение, школа, воспитание, обучение, место, идеи.

TEACHER'S SPEECH DEVELOPMENT OF CHILDREN'S SPEECH MEANING

Annotation. In this article, the teacher is engaged in the speech development of children's speech the role of children's speech in preparing children for schooling.

Key words: educator, speech, children, development, meaning, school, upbringing, education, place, ideas.

Maktabga tayyorgarlikni bildiruvchi omillardan biri nutq hisoblanadi. Bolani maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olishga tayyorlash uchun unga ona tilining barcha boyligini egallab olish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Maktabgacha ta'lim muassasasining asosiy vazifalaridan biri bolalarning o'z xalqining badiiy tilini o'zlashtirib olishlari natijasida ularning to'g'ri og'zaki nutqini shakllantirishdan iboratdir. Bu umumiy vazifa quyidagi maxsus vazifalardan iborat: nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash, lug'atni boyitish, mustahkamlash va faollashtirish, nutqning grammatik to'g'riligini takomillashtirish, og'zaki (dialogik) nutqni shakllantirish, ravon nutqni rivojlantirish, badiiy so'zga qiziqishni tarbiyalash, savod o'rgatishga tayyorlash. Bolalar nutqini to'g'ri rivojlantirishda tarbiyachi nutqi namuna sifatida xizmat qiladi. Yosh avlod ongu shuuriga ma'naviyat, ma'rifat yog'dularini singdirish uning kamolotida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Chunki, ma'rifat g'oyaga aylangandagina u ma'naviyat uyg'otadigan va real kuchga aylantiradigan omil sifatida namoyon bo'ladi¹.

Bolalar aniq va tushunarli so'zlaydigan, iboralar, so'zlar va har bir tovushni alohida-alohida aniq talaffuz etayotgan, ya'ni yaxshi diksiyaga ega bo'lgan pedagog yordamida ona tilidagi tovushlarni muvaffaqiyatli ravishda o'zlashtiradilar. Ko'pincha pedagoglarning talaffuzi biroz noaniq va tushunarsiz bo'ladi, ular

¹ I.A.Karimov O'zbekiston Mustaqillikka erishish ostonasida. T.: O'zbekiston. 2011 y

tovushlar va soʻzlarni ogʻizni yetarli darajada ochmasdan talaffuz qiladilar, ayrim tovushlar yutib yuboriladi, undoshlar tushunarsiz talaffuz etiladi.

Pedagog talaffuzning adabiy meʼyorlariga rioya qilishi, oʻz nutqida turli shevalar, mahalliy soʻzlashuvlar taʼsirini bartaraf etishi, soʻzlarda urgʻuni toʻgʻri qoʻyishi lozim. Nutqda hissiyotlar, fikrlarning eng nozik qirralarini ham ifodalash mumkin. Bunga nafaqat tegishli soʻzlar yordamida, balki ifodalilikning intonatsion vositalari, ovoz kuchi, surʼati, mantiqiy urgʻusi, pauza, ritm, tembr, ohangdan toʻgʻri foydalanish tufayli erishiladi. Ushbu vositalardan foydalangan holda tarbiyachi tomonidan oʻqib berilgan sheʼrlar, ertaklar, hikoyalar bolalarga ularning mazmunini yaxshi tushunish, ona tilining qudrati va goʻzalligini his qilish imkonini beradi².

Bir xil ohangdagi nutq kichik tinglovchilarni toliqtirib qoʻyadi, matn mazmuniga boʻlgan qiziqishni pasaytiradi. Bolalar bunday nutqni tinglash davomida tez toliqib qoladilar, boshqa tomonlarga qaraydilar, chalgʻiy boshlaydilar, keyinroq esa umuman tinglamay qoʻyadilar. Tarbiyachining nutqi emotsional toʻliq, intonatsiyalarga boy, yetarli darajada baland va tezligi bir maromda boʻlishi lozim. Bolalar bilan muloqotda xuddi tovushlarni notoʻgʻri talaffuz etib boʻlmaganidek nutqning shoshqaloqligiga ham yoʻl qoʻyilmaydi. Ovozdan notoʻgʻri foydalanishni masalan, uning haddan tashqari balandlatishda (guruhda, maydonda shovqin boʻlganida) koʻrish mumkin.

Agarda ovoz past va zaif boʻlsa, uni balandlashguncha mashq qildirish va maxsus mashqlar bilan mustahkamlash zarur. Ovozning yoqimsizligini (xirillash, chiyillash) ham bartaraf etish mumkin. Bolalar kattalardan nafaqat tovushlar va soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilishni, balki ertaklar, hikoyalar mazmunini aytib berish, atrof-alam haqidagi oʻz kuzatishlarini bayon qilish, oʻz fikrlarini izchil bayon qilish va xulosalar chiqarishni ham oʻrganadilar. Bolalarga nutqda u yoki bu mazmuni ravon, qiziqarli va imkonli shaklda uetkaza olish pedagog nutqining zarur sifatlaridan biri hisoblanadi. Tarbiyachi oʻz fikrlarini izchil bayon qilar ekan, u oʻz nutqini tushunarsiz soʻzlar, uzoq iboralar bilan qiyinlashtirib yubormasligi lozim. Bolalar nutqni agarda, u qisqa iboralardan iborat boʻlsagina yaxshi qabul qiladilar. Chunki uzun, buning ustiga grammatik jihatdan juda murakkab tuzilgan iboralarni qoʻllashda bolalarga uning qismlari oʻrtasida aloqa bogʻlash, uning mazmunini mulohaza qilish va tushunish qiyin kechadi. Faqat oddiy gaplarni qoʻllash bilan cheklanmaslik lozim. Ayniqsa, bogʻlangan qoʻshma gap va ergashgan qoʻshma gaplarni keng qoʻllash juda muhimdir. Bolalarga hikoya qilib berishda (oʻtkazilgan ekskursiya, tabiat haqida va h.k.) faqat asosiy narsani, yaʼni barcha ikkinchi darajali va ahamiyatsiz narsalarni tashba yuborgan holda faqat ushbu mavzuga aloqador narsalarni ajratib olish va bolalarga yetkazish zarur. Koʻp soʻzlash, ortiqcha iboralarni qoʻllash tarbiyachining nutqini ogʻir, tushunish uchun qiyin qilib qoʻyadi. Ona tilining lugʻat zahirasi boy, u doimo yangi soʻzlar bilan boyib boradi; muomaladan chiqqan soʻzlar yoʻqolib ketadi. Bolalar bilan muloqotda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ona tilining leksik boyligini keng qoʻllashi: tushunish mumkin va oʻzlashtirish oson boʻlgan soʻzlarni tanlashi va ulardan oʻz nutqida foydalanishi lozim. Bolalar bilan suhbat chogʻida adabiy tilga oid soʻzlarni qoʻllash, qoʻpol soʻzlarga yoʻl qoʻymaslik, oddiy soʻzlashuv tili va shevalardan, shuningdek muomaladan chiqqan soʻzlardan qochish lozim. Tarbiyachining lugʻati qanchalik boy va turli-tuman boʻlsa, uning nutqi qanchalik yorqin boʻlsa, bolalar shunchalik koʻp soʻzlarni oʻzlashtirib olishlari mumkin.

Tarbiyachining lugʻatidagi kamchiliklar sifatida soʻzlarni kichraytirilgan-erkalash suffikslari bilan qoʻllash (Sevaraxon, qoʻlchalaringni yuv; Samadjon, piyolalarni yigʻishtirib qoʻy va h.k.), nutqni ortiqcha soʻzlar bilan toʻldirib yuborish (Xoʻsh, aytish mumkinki, demak), nisbatan katta bolalar bilan muloqot qilishda ularga xuddi goʻdaklarga kabi muomala qilish (Vov-vov qani?) kabi holatlarini keltirish mumkin.

Bolalar bilan ishlash orqali pedagog quyidagilarga eʼtiborini qaratishi lozim:

ona tilining barcha tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish, nutqdagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etish;

aniq, tushunarli nutqqa, yaʼni yaxshi diktsiyaga ega boʻlish;

oʻz nutqida adabiy talaffuzlardan foydalanish, yaʼni orfoepik qoidalarga rioya qilish;

ifodalilikning intonatsion vositalaridan bildirilgan fikrlarni hisobga olgan holda toʻgʻri foydalanishga intilish;

bolalar bilan muloqotda biroz sekinlashtirilgan surʼatda, ovozni sal pasaytirgan holda nutq soʻzlash;

matnlar mazmunini soʻzlar va grammatik tuzilmalardan foydalangan holda ravon hamda imkonli shaklda hikoya qilish va bolalarga yetkazish;

² F.R.Qodirova. Nutq oʻstirish metodikasi, Darslik, Toshkent-2005 yil

bolalar va xodimlar bilan suhbatda ovozni balandlatish va qo`pol muomalaga yo`l qo`ymaslik.

Nutqning to'g'riligi uning adabiy til normalariga mosligidir. Adabiy til normalari ko'p tarmoqli bo'lgan uchun nutqning to'g'riligi ham bir qancha shartlarni o'zida qamraydi. To'g'ri nutq o'zida adabiy tilning fonetik talaffuz, lug'ayviy so'z yasalishi, grammatik (morfologik, sintaktik), uslubiy normalarini mujassamlashtirilgan bo'lishi lozim. Bularning birortasidan biroz chetlashgan nutq ham to'g'ri bo'la olmaydi³.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib quyidagi xulosalarni bildiramiz:

Tarbiyachining nutqi – bu bolalar ona tili va madaniy nutq namunalari o'zlashtirib oladigan asosiy manba hisoblanadi.

Bolalar bog'chasi tarbiyachisi uchun namunali nutqqa ega bo'lish – bu uning kasbiy tayyorlik darajasidir.

Nutqni takomillashtirish haqida qayg'urish – har bir pedagogning axloqiy va ijtimoiy burchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxmudov N. Madaniy nutk muammolari. O'zbek tili doimiy anjumani. Ta'lim jarayonida nutq madaniyatini shakllantirish masalalari. T. "Sharq" 1999yil.
2. Mahmudov N. O'qituvchining nutq madaniyati. Darslik. T.2007.
3. F.R.Qodirova. Nutq o'stirish metodikasi, Darslik, Toshkent-2005 yil
4. G Kushakova. 6-7 bolalarni oilada maktabga tayyorlash jarayonini takomillashtirishning metodik ahamiyati. *Мaktabgachataълим журналі*, (Preschool education journal)

³ Mahmudov N. O'qituvchining nutq madaniyati. Darslik. T.2007.